

b) Használjuk-e ki egyelőre jobban a meglevőket, és amikor a termelés növe-
lése nem biztosítható már ily módon, akkor fektessünk be újabb összegeket?

c) A technikai eszközök mennyiségét, tömegét növeljük-e elsősorban?

d) A mezőgazdasági termelésre vagy pedig a szállításra, feldolgozásra, táro-
lásra fordítuk-e az összegeket? (A termék végső értékét úgy is növelhetjük, hogy
csökkentjük a betakarítás és tárolás során adódó veszteségeket, a jobb feldolgozás
révén pedig fokozhatjuk az áru értékét.)

A döntés nem egyszerű. Véleményünk szerint ma már csak alapos számítá-
sokkal lehet eldönteni, mi a kifizetődőbb, melyik az a variáns, amelyik a termelés
fokozását a legkisebb társadalmi erőfeszítéssel éri el. Ez pedig mindig a konkrét
feltételektől függ, amelyek gyorsan változnak, tehát újra meg újra kell számolni
az egészet. Modern számítógépekre, programokra, számítástechnikai szakemberekre
és alaposan felkészült közgazdászokra van szükség, egyszerű tudományra, tudomá-
nyos módszerekre, tudományosan megalapozott termelésbővítésre. Más kiút nincs.

A központi probléma az lesz, hogy a termelési tényezők olyan kombinációja
alakuljon ki, amely lehetővé teszi majd, hogy a tisztatermelés értéke, a nemzeti
jövedelem emelkedjék gyorsabban, mint a bruttó termék értéke. Evégett csök-
kentenünk kell a mezőgazdaságban is az anyagi természetű költségeket, és az eleven
munka minőségének javításával növelni kell a munka új értékalkotó képességét.
A tárgyiasult munka hatékonyságának javítását nem lehet csupán újabb beruhá-
zásokkal elérni. Napirendre kerül a belterjesség biológiai oldala. Olyan munka-
tárgyakat kell kialakítani, amelyek nagyobb határfokkal, jobb eredménnyel hasz-
nosítják a meglévő feltételeket, hogy a termelés nőjön gyorsabban, ne a ráfordítás.
De a technikai oldalról ez már egyre kevésbé oldható meg. A belterjesség biológiai
és gazdasági oldalai kerülnek előtérbe, vagyis az intenzív típusú bővített újra-
termelés biológiai és gazdasági vonatkozásai. A technikaközpontúságot egyre inkább
a tudományközpontúságnak, illetve a gazdaságcentrikusságnak kell felváltania. A
tudományoknak, de nemcsak a műszakiaknak, hanem a természet- és gazdaság-
tudományoknak is közvetlen termelőerővé kell válniuk. Ez viszont gyökeres forra-
dalmi változást igényel nemcsak az agrotechnikában, hanem a vezetésben, szerve-
zésben is. Új, valóságos agrárforradalomra van szükség a földművelésben. Föl
kell hogy gyorsuljon az iparszerű mezőgazdaságra való áttérés folyamata, a mező-
gazdaságnak az iparral való szorosabb integrációja. Bár ez a lépés a belterjes
mezőgazdaságra való áttérésnél is magasabb beruházásokat követel, s főleg a
tárgyasult munka fokozott felhasználását jelenti, de a termelés tényezőinek —
föld—technika—ember — újrakombinálása a mezőgazdaságban felhasznált társa-
dalmi munka hatékonyságának lényeges növekedését eredményezi majd.

PÉTER GYÖRGY

Belterjesség — szakosodás

A belterjességgel megvalósuló mezőgazdasági fejlődés egyik kifejezője a mun-
kamegosztás. Ennek keretében a szakosodás, a kooperáció és koncentráció a nagy-
üzemű gépi gazdálkodás feltétele és velejárója. E három ugyanakkor a gazdasági
jelenségnek, a termelőerők fejlődésével egyre inkább mélyülő társadalmi munka-
megosztásnak a minőségi és mennyiségi oldalát jelenti. A szakosodás bonyolult
kérdés: földrajzi, főleg gazdaságföldrajzi, demográfiai, közigazgatási, közgazdasági,
területrendezési és társadalmi szempontokat kell figyelembe venni. E szempontok
alapján a mezőgazdasági termelés szakosodása földrajzi övezetek szerint, továbbá
a rendelkezésre álló munkaerő, gazdasági tényezők és ezek keretében a hatékonyság
és érdek figyelembevételére alapján megy végbe.

A szakosítás a növénytermesztésben azoknak a termékeknek az elsődleges
termesztését jelenti egy adott övezetben, amelyek kedvező természeti és gazdasági
feltételek következtében a legnagyobb hektárhozamot biztosítják. Közgazdasági
szempontból azokat a termékeket érdemes elsődlegesen termeszteni, amelyek ke-
vesebb ráfordítással nagyobb jövedelem elérését biztosítják.

Tudnunk kell, hogy a mezőgazdasági termelés korszerűbb módszereinek el-
terjedése az egyoldalúbb szerkezeteknek kedvez. A szakosított mezőgazdasági ter-
melés speciális munkagépeket igényel. A traktorok, kombájnok, burgonyaszedő-

gépek a nekik megfelelő üzemágak arányának a növelését sürgetik. Ezekből a gépekből nem érdemes csupán egyetlen darabot tartani, mert több egyforma gép üzemeltetése, karbantartása, javítása, alkatrész-utánpótlása egyszerűbb és olcsóbb. Az ilyen gépek kezelésével kapcsolatos szakismeretek is könnyebben elsajátíthatók.

A mezőgazdasági termelés szakosítását a legnagyobb mértékben a természeti viszonyokhoz való alkalmazkodás teszi szükségessé. Általában a legjobb minőségű földön termelhető nagyobb hozammal és gazdaságosabban a legtöbb növény. A közepes és gyenge minőségű föld alig néhány vagy éppenséggel csak egyetlen növény termelésének kedvez. A természeti viszonyok kihasználása azt követeli, hogy a nagyobb terméshozamú kultúrák üzemágait fejlesszék elsősorban.

Az egyes termékek éghajlati, talaj- és egyéb igénye csak bizonyos területeken, körzetekben elégíthető ki kedvezően. Ezért a termékeket a kedvező termőhelyre érdemes koncentrálni. A termőhelyi adottságokhoz jobban igazodó termelés a hozamok növekedését biztosító gazdálkodás s a racionális földhasználat igényeit együttesen elégíti ki.

A kedvező termőhelyeken a szakosított gazdálkodás jövedelmezőbb, az előállított termékek egységére jutó ráfordítások alacsonyabbak, mint az átlagos vagy annál rosszabb termőföldek esetében. Ez azt jelenti, hogy a termelőegységek a szakosodás és a koncentráció révén kiegészítő jövedelmet, földjáradékot realizálhatnak. A szakosodás gazdasági előnyei tehát akkor domborodnak ki igazából, ha az egész termelési szerkezet olyan termékekből tevődik össze, amelyeknek az átlagosnál jobb a termőhelyi feltételeik.

A specializációt hazánkban eddig nem alkalmazták tudományos következtetéssel. Nagyjából a tapasztalati úton kialakult szakosodás uralkodott az ország különböző részein, anélkül hogy ezt a folyamatot kisebb földrajzi övezetekre vagy gazdasági egységekre is megállapították volna, habár a szocialista tulajdonviszonyok kedveznek ennek.

A szövetkezetesítés és az azt követő időszakban a „sokoldalúan fejlett mezőgazdaság” koncepciójára éppen a szakosítás hiánya volt a jellemző. Ez a felfogás alapjában véve a régi falu még önálló gazdálkodásának és a nagy agrárnép-sűrűségnek felelt meg, s a hatékonyságot meg a piacgazdálkodást kizorította. Mindez nagy visszahúzó erő volt, és ellentmondott a megnövekedett városi és ipari igényeknek. Mindinkább bebizonyosodott, hogy a *mindenütt, bárhol, bármit* koncepciót a *mit, mennyit és mennyiért* gazdasági elvárás kell hogy felváltsa. A mezőgazdasági befektetések csökkenő hatékonyságának fő oka éppen a szakosodás hiánya miatt állt elő.

A múlt rendszer mezőgazdaságának fejletlensége a gyenge minőségű földek többoldalú felhasználásában is megnyilvánult. E területek az akkori feltételek között képtelenek voltak a bővített, sőt sokszor az egyszerű újratermelést biztosítani.

A gyenge földek többoldalú felhasználása — sajnos — a szocialista mezőgazdaság kezdetétől napjainkig fennmaradt. Ez a gazdálkodási forma a hosszú ideje fennálló változatlan termelői árak mellett nem tette lehetővé, hogy a gyenge földeken működő gazdaságok megfelelő pénzalapokat halmozzanak fel. Egyetlen rossz gazdasági év elég volt ahhoz, hogy számos gazdaság fizetéképtelenné váljék. Az ilyen termelőszövetkezeteknek az évek folyamán felhalmozott tartozásaik sok milliárd lejt tesznek ki, amiből államunk 1979 februárjáig több mint 13 millió lejt elengedett. Bizonyos ideig a pénzügyi támogatás az adott helyzet orvoslását szolgálta csupán. A hatékonysági szempontot nélkülöző gazdálkodás azonban hosszú távon nem tartható fenn. A társadalom csak rövid ideig „egyenlítheti ki” a rossz gazdálkodást.

A gyenge minőségű földeket nem lehet viszont egyelőre a mezőgazdasági termelésből kivonni, hiszen a kieső termékek pótlása a jobb területekről még nem lehetséges. A kedvezőtlen természeti és gazdasági adottságú mezőgazdasági területek átlagosnál alacsonyabb termelési színvonalát a szocialista termelési viszonyok tehát még nem szüntetik meg.

A nagyüzemi gazdálkodás alapvető kritériuma a megfelelő gazdasági hatékonyság. Ezt a kérdést a gyengébb minőségű földeken gazdálkodó nagyüzemek eskis ésszerű földhasználattal és megfelelő eszközökkel oldhatják meg. Ebben a vonatkozásban pártunk két alapvető eljárást hangsúlyoz:

1. A gyenge minőségű földeken talajjavító munkálatokat.

2. Komplex területi fejlesztést és ennek keretében megfelelő övezeti szakosodást. A rossz minőségű homokos földeken például gyümölcsöt, szőlőt lehet ültetni, a szikes talajok megfelelő módon legelőkké alakíthatók át. Minden mezőgazdasági területnek van egy vagy több terméke, amelyet gazdaságosan megtermelhet.

Az eddigi gyakorlatban ezt az elvet kevésbé alkalmazták. Egyes helyeken ugyanis a megyei vezető szervek olyan növények természetését írták elő, amelyek terméshozama a szóban forgó vidéken nagyon alacsony. Így például 1978-ban a Szilágyságban a hektárhozám búzából és rozsból 11, Krassó-Szörény megyében 13, Hargita megyében 15, Brassó megyében 16 mázsa volt csupán, mégis megkövetelték e termékek jelentős területeken való természetését, holott az említett megyékben a természeti adottságoknak megfelelőbb termékeket kellene előállítani, amelyek nagyobb terméshozamot biztosítanak.

A Román Kommunista Párt XII. kongresszusa irányelvei a gazdasági fejlődés új követelményeinek megfelelően a termelés területi szakosítását és koncentrációját helyezik előtérbe. Az 1981—1985-ös időszakra vonatkozó területi profilú gazdasági-társadalmi fejlesztés szerint a növénytermesztés elosztása tekintetében valamennyi földrajzi övezet egész termelőpotenciálja kialakul. A termelés összpontosítása és szakosítása elvénél megfelelően a gabonatermés több mint felét Ialomița, Ilfov, Temes, Arad, Konstanca, Teleorman, Brăila, Dolj, Olt, Bihar, Buzău és Iași megye fogja szolgáltatni. Ezek eddig is mind a talaj minősége, a kedvező éghajlati, domborzati viszonyok miatt, mind pedig a szántóterületek nagysága és termőereje szempontjából a legalkalmasabbak voltak a gabonatermésre, és nagy arányban járultak hozzá a központi állami gabonaalaphoz. A hagyományos gabonatermelés ezúttal a tudományos megalapozott szakosodással párosul, és az új feltételek között megszervezett termelés jelentősen hozzájárul majd az új minőségre való áttéréshez.

A napraforgótermelés több mint 70 százalékát Ialomița, Konstanca, Ilfov, Teleorman, Dolj, Brăila, Temes, Kolozs, Botoșani, Mehedinți, Arad, valamint Buzău megye biztosítja. Az említett tájak nagy részén eddig is termeltek napraforgót, mindenekelőtt Ialomița, Konstanca, Ilfov, Teleorman, Brăila, Temes és Dolj megyében. Ahol a természeti adottságok kedvezőek, például Arad, Botoșani, Kolozs és Mehedinți megyében, ezt a növényt az eddiginél nagyobb területen honosítják meg. A cukorrépa-össztermés 70 százalékát Ialomița, Ilfov, Olt, Temes, Kolozs, Botoșani, Mehedinți, Arad, Teleorman, Buzău és Brăila megye biztosítja. Rajtuk kívül az eddiginél nagyobb mértékben termeli majd ezt a növényt Mehedinți és Kolozs, ezzel szemben Maros megye ezután nem termeszti elsődlegesen.

Az állattenyésztésben is érvényesül a területi szakosítás elve. A kedvező adottságokkal rendelkező tájakon, például Beszterce-Naszód, Brassó, Krassó-Szörény, Kolozs, Dimbovița, Hargita, Hunyad, Maramaros, Maros, Neamț, Szeben és Suceava megyében az állattenyésztés részaránya a mezőgazdasági termelésben 50-60 százalék lesz. A sertés- és baromfitenyésztés főleg a gabonatermő övezetekben összpontosul. A szarvasmarha- és juhtenyésztő farmok telepítésében fontos szempont a domb- és hegyvidéki gyepterületek jobb kiaknázása.

A termelőerők területi fejlesztése feltételezi, hogy a mezőgazdaság térben létező természeti, gazdasági és társadalmi kapcsolatainak összességét egységes egésznek tekintsük.

A mezőgazdaság, mint ismeretes, két rendszernek: egy ökológiai és egy társadalmi rendszernek az összekapcsolása. E kettő közül a társadalmi az elsődleges, ez határozza meg az egész fejlődését. Az ökológiai rendszer maga módosítható, s a társadalmi igényekhez igazítható. A társadalmi rendszeren belül pedig a termelési folyamatok — az emberi munka — határozzák meg a fejlődés ütemét és irányát. Mindebből következik, hogy a mezőgazdaság távlati és területi tervezéséhez a gazdasági jellegű kapcsolatrendszerrel kell kiemelni, vagyis a termelés színvonalából és meglévő területi megoszlásából kell kiindulni.

A területi fejlesztés egyik központi problémája olyan szakosodás megvalósítása, amely a megfelelő területnagyságot, az optimális termékszerkezetet és vetés-szerkezetet biztosítja.

Az egyes növénykultúrák legalkalmasabb területnagysága természeti, gazdasági és műszaki tényezőktől függ. A természeti tényezők közül legfontosabb a föld mint alapvető termelőeszköz. A szakosodás központi kérdése, hogy a nem mozgatható földre (ingatlanra) mint termőtájrát a lehető legkedvezőbb hatékonysággal helyezzük el a termelést. Mivel a mezőgazdasági termelőerőknek van immobil és mobil részük, a változtatható, mozgatható résznek az ingatlan részhez való alkalmazása a feladat: vagyis a mozgatható elemeket (technika és munkaerő) hol és milyen mennyiségben osszuk el a térben ahhoz, hogy a munka a leghatékonyabb legyen.

A szakosítás lényege, hogy területi vonatkozásban olyan szerkezeti változásokat eszközöljünk a vetésterületen, s ezen belül a föld—technika—ember olyan kombinációját hozzuk létre, amely a munka termelékenységét növeli. A gazdasági

optimum a földművelés olyan szerkezete és a termelés feltételeinek olyan kombinációja, amelynek megváltoztatása, felborítása a termelékenységet már nem növeli, hanem csökkenti. Az eszményi szakosítás fokát a gazdaságok akkor érik el, ha adottságaik (föld, munkaerő és technika) ésszerű felhasználásával a legnagyobb eredményt érik el. Mivel a termőföld nagysága és fekvése adott, az optimum a technika és ember, a tárgyasult és eleven munka kombinációjától függ. A beruházások optimumán pedig az eszközök és az eleven munka olyan arányát értjük, amely a legnagyobb gazdasági eredményhez vezet. A gazdasági optimum kiszámítása bonyolult feladat, minthogy a ráfordítások és hozamok között vannak lineáris, de más jellegű összefüggések is. Lineáris lenne az összefüggés, ha a termelés valamennyi tényezőjét a mindenkor optimális arányoknak megfelelően és korlátozás nélkül változtatni lehetne. A hozam például akkor lenne a legnagyobb, ha a tényezők mennyiségét vagy hatását az optimális arányok szerint sokszorozzuk.

Mivel ez a sokszorozás a gyakorlatban lehetetlen, a hozamot főleg az a tényező határozza meg, amely viszonylag minimumban van. És ha ez természeti tényező (csapadék, hő, napfény), akkor adva van. Ez távolról sem jelenti azt, hogy e tényezőket nem lehet megváltoztatni, de idő és befektetés kell hozzá. A gazdasági optimum szempontjából viszont felvetődik a kérdés, hogy hatékony-e, megéri-e? A sokszorozásnak van egy másik akadálya is, mégpedig az, hogy minden tényezőnek van telítettségi foka, és további növelése már értelmetlen, arról nem is szólva, hogy nem gazdaságos!

A szakosítás egyik nagy dilemmája, mint már láttuk, az áru kettős jellegéből következők: az áru egyrészt használati érték, másrészt érték. Amikor az ésszerű gazdaságos szakosítást kialakítjuk, mi a fő szempont: a használati érték vagy az érték? Területi vonatkozásban a legnagyobb tömegű használati érték betakarítása hektáronként vagy a hektárra eső legnagyobb érték, s mint már rámutattunk, a nyersjövedelem? A társadalmat a használati érték érdekli, vagyis az optimum ez lenne: az ország szükségleteinek kielégítéséhez szükséges használati értéktömeget ott és úgy előállítani, hogy minél kisebb legyen a területigénye, például az adott mennyiségű gabona előállításához szükséges terület a minimális legyen.

A termelő egységeket viszont az érték érdekli, a jövedelem. Ott és olyan terméket előállítani, amely hektáronként a legnagyobb nyersjövédelmet nyújtja. Ezért az ésszerű szakosítás — amely nem vezet ellentmondásokhoz a társadalmi és a termelőegységek érdeke között — csak akkor lehetséges, ha az ár összhangban van a társadalmi használati értékkel. Vagyis ebben az esetben a gazdaságok azt termelnek, ami kell a társadalomnak. Ha viszont az ár nincs összhangban a társadalmi használati értékével (vagyis az ár nem biztosít kellő anyagi érdekeltiséget, ösztönzést), a mezőgazdasági üzemek nem azt termelnek, ami a társadalomnak kell, hanem ami számukra kifizetődőbb. Ezért a gazdaságilag alátámasztott tervezés érdekében a gazdaságok szakosodását megfelelő árrendszerrel kell megkönyviteni.

Az eddig alkalmazott utasításos tervezés egyik hiányossága éppen az, hogy ebben a döntő szerep a használati értéken volt, az állam a tervmutatók révén konkrétan megjelölte a használati értéket is, a konkrét munkát is. De mivel ezek ára nem minden termékénél (főleg az állati termékeknél és zöldségféléknél) volt összhangban a társadalmi használati értékkel, ellentmondott a gazdaságok érdekeinek (hatékonyaság, jövedelmezőség).

Ez esetben, ha kiszámítjuk a gazdaságok számára a legnagyobb nyersjövédelmet biztosító optimális vetésszerkezetet, valószínű, hogy az nem minden esetben és teljes mértékben felel meg a társadalom elvárásainak, igényeinek. Ha a gazdaságok, a rendelkezésre álló feltételek ésszerű és gazdaságos kihasználása érdekében, ragaszkodnak ehhez az optimumhoz — ez egyébként a társadalomnak is érdeke —, akkor a termékek natur formáját tekintve aránytalanságok, feszültségek alakulhatnak ki (kereslet és kínálat nem fog megegyezni egymással). Ha viszont ennek megszüntetése érdekében a gazdaságoknak olyan vetésszerkezetet kell kialakítaniuk, ami egyre messzebb esik az optimumtól, romlik a mezőgazdasági termelés hatásfoka, hatékonysága — ami a társadalomnak nem áll érdekében. Ezt az ellentmondást, véleményünk szerint, fel lehet oldani, de csak akkor és csak úgy, ha a társadalom a szükségleteinek kielégítéséhez szükséges termékeket ott termeli meg, ahol ez a legolcsóbb, vagyis ahol egyúttal a legkifizetődőbb is.

A szakosodás kibontakozása érdekében az árat és a társadalmi használati értéket összhangba kell hozni. Azt szükséges jól megfizetni, ami a társadalomnak kell, és fordítva. Így el lehet majd kerülni a kereslet és a kínálat közötti egyensúly felbomlását, az árhullámzásokat a piacon, s egyben megvalósul az is, hogy ami jó a társadalomnak, az jó legyen a gazdaságoknak is.